

SZÁNTÓ JUDIT

Hungária gyógyintézet

■ BÍRÓ LAJOS-MOHÁCSI ISTVÁN-MOHÁCSI JÁNOS: SÁRGA LILIOM ■

Az elmúlt évadért odaitélt kritikusként új magyar dráma kategóriájában a Mohácsi testvérek kaposvári *Csak egy szövegére* szavaztam. Nem is tagadom: elsősorban a problémaérzékenység, illetve annak dramaturgiai kistafrózsása ragadott meg.

A *Sárga liliom*ra akkor sem fogok szavazni, ha utána csupa rosszabb jön. Pedig problémaérzékenység, illetve annak okán-ürügyn felhalmozott kusza *potpourri* – még egy francia szó kínálkoznék, a *tohuva-bohu* – itt is van, kócos, néha finom ecset-

ácsolgatni a gyalognézőket a sínek mentén a világvárosi kecsességű Soroksári úton, azt nem szeretném eldönteni, elvégre én is tudom, hogyan égette le az édes királyfi a színmű hosszúságán lamentáló Poloniust. Végő soron nem az tart soká, ami hosszú, hanem ami hosszúnak érződik. Az utóbbinak a *Sárga liliom* megfelel.

De még csak nem is itt van az alapvető gond. Megpróbálom a Nemzetiben látott *pièce-fleuve*-öt (a „roman-fleuve” mintájára) a kísérlet kedvéért önálló, előzmény nélküli drámai műalkotásként elképzelni, és megállapítani, így, önmagában nézve miről szól, mi adja a szöveg feszültségét. Nehéz dió... A középpontban végeredményben most is a Nagyherceg és Peredy (a Mohácsi-verzióban Rakovszky) Judit szerelmi ügye, illetve a Nagyherceg–Judit–Peredy háromszög áll, csakhogy a semleges-absztrakt mába való átadatás folytán ez a konfliktus elveszti minden feszültségét, hiszen a svéd királytól az angol királyi hercegeken át a spanyol trónörökösig a legkékebb vér is szolid piros polgárvérrel házasodik,

Kulka János (Dr. Asztalos Kálmán), Bognár Anna (Judit) és Gaszó György (Dr. Peredy Jenő)

tel felvitt, máskor vasvillával odahányt bőségben. A művész azonban alapvetően fegyelmezetlen, helyenként bőbeszédű (bőmozgású?), sőt locsogó, bár ezen a dramaturg **Eörsi István** még ma is segíthetne, ha összeszorított foggal nekidurálná magát. Hogy illetlenség-e egy színházi estét bő négy és fél órára nyújtani, és éjfél tájt

minden skandalum nélkül – nem véletlenül operálja ki a szerzőpár az apaherceg bonyolult kiokumált morganatikus együttélési kontraktusát (az eredeti darab egyik gyöngyszemét). Ilyen körülmények között Peredynek nincs mitől féltennie a hűgát – azaz oppardon, itt már nem húgról, hanem gyámleányról van szó, az ilyen gyámapak pedig a Lolita-komplexusos Arnolf óta gyanúsak, s valóban: a végzetes osztálykülönbség idejé múlt dramaturgiai funkcióját átveszi a gyámleányába szerelmes gyámapa érthető féltékenysége, aminél azonban a szerzők nem időznek el hosszasan, mert nem ez izgatja őket.

Schiller Kata felvételei

Schell Judit (Primadonna) és Hevér Gábor (Péter nagyherceg)

Nem ez – hanem a metafora. Bíró az eredeti regény címének használja, de a drámaszövegben is említi a „szolgák országát”; Mohácsiéknál a metaforát a Hungaria gyógyintézetben véltem megtalálni (volt *Britannia gyógyintézet*ként néhány évtizede egy ilyen című, a kórház-szimbolikát az egész társadalomra kiterjesztő angol film), bár még pontosabb lenne, ha gyógy- és temetkezési intézetről beszélnénk. Nem az intrika, hanem az intrika köré Bíró által felhordott mélységesen keserű és lesújtó társadalmi panoráma ragadta meg Mohácsiék fantáziáját, és ezt növesztették abszolúttá, mígnem kialakult egyfajta statikus, a nemzeti léthez képest immanens magyar Abszurdisztán, ahol minden megtörténhet, csak az nem, hogy az érdem és az igazság győzzön. Ahogy a *Csak egy szög* a lényeg szempontjából önálló lelemény volt, amelynek dramaturgiai és metaforikus elemeiben a szerzőknek csakis saját képzeletükhöz kellett igazodniuk, úgy zavarja a *Sárga liliom*ban Mohácsiékát a Bíró-féle motívum- és figuratár; ügyelnek rá, hogy valami mégis megmaradjon belőle, alkotóerejük az áthozott elemek szabad adaptációjára forgácsolódik el, miközben ilyen esetekben ritkán adnak jobbat az eredetinel.

Hogy csak egyetlen példát hozzak: a műsorfüzetben Mohácsiék felróják Bírónak, hogy elejtett egyes, jobb sorsra érdemes figurákat. Minden bizonnyal ideértik a Primadonnát, akinek Bíró az első felvonásban egyetlen, klasszikusan tömör jelenetet írt, a továbbiakban nem volt szüksége rá – elvégre a drámairodalomban vannak egy epizódra hitelesített epizódfigurák. Schell Juditot nézni is, látni is mindig öröm, és az első felvonásban, ahol még van dramaturgiai szerepe, ki is ugrik (vetkőzési jelenet!), de második és harmadik felvonásbeli megjelenésekor már nem a drámát játssza, csak a bús összmagyar panorámát színesíti. És mit szólnunk akkor a merőben kitalált figurákról? A Főkapitánynak hisztérikus és perditó lánya van, Asztalos Kálmánnak hisztérikus és frusztrált nőtestvére, s ezek a lazán felskiccelt (és sajnos rosszul is játszott) nőalakok mindhárom felvonásban hazajárnak, és rivaldafényt követelnek – hosszú percek ezek. Hasonlót mondhatok a többi Mohácsi-kreatúráról, a Papról, a Polgármesterről, Köblinger Lajos hadnagyról stb. – szerény a drámai jelenlet-szíkra, amely bennük pislákol. (Elképzelem viszont, ahogy a társszerzők és dramaturgjuk elégedetten kuncogtak a fent nevezett figurákba lopott atelier-vicceken.)

De nem akarok leragadni a figuráknál, mert nem ők a koncepció igazi pillérei. Míg az első felvonás nagyjából még megtartja a Bíró-darabnak legalább a csontvázát, a második és a harmadik már az Abszurdisztánna lett magyar ugar metaforikus régióit járja. Nyilvánvaló, hogy a zárt enteriőrökkel Mohácsiék nem éreztek közösséget, hiszen azokban nem mozgatható az epizodisták és statiszták népes hada, egy egész utolsó itéletnyi pannó. Így lett a második felvonás színhelye Peredy dr. háza helyett a kórház, ahol az orvos és gyámleánya berendezkedett, és ahová ki-be jár részben a kórházi személyzet, részben az egész előadáson végigvonuló négy népes csoport: a Nagyherceg és katonatársai, a békasószívű városi notabilitások, a szélkakas városi polgárság és a cigányzenekar. Mohácsi János nagyvonalú, ugyanakkor a legkisebb részletkéig gondozott rendezői szakértelme itt elemében van: érdekesen és plasztikusan hullámoztatja, folytatja egybeválasztja szét az öt csoport exponenseit: realista részletekből összerakott szürreális látomásokat indáznak egymásba, majd jön a csúcspont, azaz a sebészi műtét, melyet Peredy dr. az általa meglőtt Nagyhercegen hajt végre, és ami viszont már-már naturalista részle-

tekből fejleszt groteszk némafilmes bohózatot. Ezután valamit süllyed az egzaltált lüktetés a harmadik felvonás ravatalozójáig (az eredetiben: főispáni hivatal), ahol, ugye, valamit Bíróval is törődni muszáj, azaz kifejeletig kormányozni a bonyodalmat, lezárni a figurák sorsát, de ahol végig hat a nagyszerű, látomásos erejű díszlet (Khell Zsolt bravúrja), amely Bokor úr kávéházának alaprajzába illeszti az ugyan-csak Bokor úr gerálta temetkezési vállalatot, és benne a második felvonás tizenhárom halottjához igazodó tizenhárom korporsót. A végén betódnak – nem, nem a szocreál reflexek várta alsóvárosi tömeg, az „igazi” nép (lásd *Koldusopera*), hanem csak – a halottak hozzátartozói, de mert immár nem lehet kideríteni, kinek melyik lábában nyugszik a halottja, mindenki megragadja a hozzá legközelebb álló korporsót, és kivonul vele – erre a szürrealista mozzanatra fut ki az előadás.

Egy szót még arról, hogy siratom-e a Bíró-féle eredetit. Nos, a helyzet paradox. Az eredeti *Sárga liliom* – ellentétben Mohácsiék műsorfüzetbeli véleményével – nagyon jól felépített, erős, hatásos darab, amelyen azonban érződik, hogy nem színpadi költő, hanem kitűnő mesterember írta; ezért van az, hogy utóélete is mostohább, mint Szép Ernő, Füst Milán vagy akár Szomorú Dezső darabjaié. Viszont ezt a *Sárga liliomot* a legtöbb, valamennyire is tehetséges realista és posztrealista rendező hatásos előadásban tudná színre vinni, és a közönség sokkal kielégültebben állna fel a zsöllyéből, mint most a Nemzeti nézői (ha még nem mondtam volna: fél tizenkető után öt perccel). Ezek a rendezők azonban, ha megfeszülnének, se tudnák utolérni Mohácsi János monumentális tömegjeleneteinek látomásos atmoszféráját, világlátásának itt és most korszerűségét.

Egészében tehát az a véleményem, hogy a *Sárga liliom* előadása nagyszabású torzó, amelyet egyrészt lehúznak a Bíró Lajostól kötelességszerűen átvett cselekményelemek, másrészt a mű heterogén, öröklött és saját motívumokból összefércelt anyaga a rendező Mohácsi ökonómiai érzékét is megterheli, elbizonytalanítja. Amit akár menet közben is el lehetne végezni: viszonylag egyszerűen meg lehetne húzni az időben túlméretezett mulatási, táncos-dalozó jeleneteket.

A jelek szerint az átlagosnál hosszabbra nyúlt próbaidő sem volt azonban elég a színészi megvalósítás kicsiszolásához. Meg kell mondani, hogy az előadásban egyetlen emlékezetes alakítás sem akadt. A két – mégiscsak – központi alakot, a Nagyherceget, illetve a Juditot játszó Hevér Gábor és Bognár Anna egyszer sem lépi túl a helyzetgyakorlatok sápatag lejelzését. (Nem tudom továbbá, koncepció-e, s ha igen, mivel gazdagítaná az élményt e két figura fakó,

jellegtelen öltöztetése.) A nagyszerű Gázsó György – egyik kedvencem – is rutinos közhelyekre szorítkozik az itt csak komikusnak és kisszerűnek beállított Peredy Jenő jellemzésénél; ki hinné, hogy Bírónál ő a pozitív hős, bár alakjából a legkonzervatívabb rendezés sem szűrhetne ki egy csipetnyi Don Quijote-i nevetségességet, amely ugyanúgy fellelhető a drámatörténetileg vele rokon Stockmann doktornál is (lehet, hogy Bíró Lajos szeme előtt egy magyar *A népgyűlölő* lebegett). Van unikális mozzanat is: Kulka János (dr. Asztalos Kálmán), akit eddig csak jónak, még jobbnak, legjobbnak láttam, most, igaz, rendezőileg háttérbe állítva, halvány, érdektelen, kettős, közéleti és magánemberi konfliktusából alig jön át valami a rivaldán. *Présence*-ából többet-kevesebbet csak Kaszás Attila (Thurzó, az eredetiben Viktor, itt valamiért, szerzői beavatkozásként, Sándor – talán a Nagyherceg menet közben elhullajtott keresztnevét örökölte meg), Blaskó Péter (Zsivkovics János) és Schell Judit (Primadonna) ment át – no és persze az önmagával mindig konzisztens Lázár Kati a tragikus Kovács néni felvonásnyi némajelenetében. A tömeg – ez sem semmi – hibátlanul mozog a rendező diktálta árapály ritmusa szerint, de máskülönből nosztalgiát ébreszt a méltán legendás kaposvári „csopik” iránt. Mindenesetre a Nemzeti teljes gárdája böcsülettel idomulni igyekezett a nagynevű vendégrendező igényeihez, és nem próbálták őt magukhoz idomítani úgy, ahogy ez Mohácsi vígszínházi vendégrendezésekor történt.

SÁRGA LILIOM (Nemzeti Színház)

Bíró Lajos színművét átdolgozta Mohácsi István és Mohácsi János. **DRAMATURG:** Eörsi István. **KOREOGRÁFUS:** Tóth Richárd. **DÍSZLETTERVEZŐ:** Khell Zsolt. **JELMEZTERVEZŐ:** Remete Kriszta. **ZENESZERZŐ:** Kovács Márton. **VILÁGÍTÁS:** Bányai Tamás. **PIROTECHNIKA:** Steiner Iván. **RENDEZŐASSZISZTENS:** Bencze Zsuzsa, Szabó Szilvia. **RENDEZŐ:** Mohácsi János.

SZEREPLŐK: Hevér Gábor, Kaszás Attila, Schell Judit, Kocsis Pál m. v., Mertz Tibor, Stohl András, Schmied Zoltán, Bajomi Nagy György, Trokán Péter, Major Melinda, Baksa Imre, Némedi Árpád m. v., Andai Kati, Koleszár Bazil Péter, Ficzer Béla, Gázsó György, Kulka János, Bognár Anna, Blaskó Péter, Papp Zoltán, Hollósi Frigyes, Felhőfi Kiss László, Róbert Gábor, Szalay Marianna, Sinkó László, Csankó Zoltán, Varsa Mátyás, Lázár Kati m. v., Horváth Ákos, Várkonyi Eszter.

ZENEKAR: Bárány Tamás/Götz József, Bodor „Teskó” Tibor, Csíkvár Gábor, Horváth Balázs, Kovács Márton, Némedi Árpád, Rozs Tamás, Zságer-Varga Ákos.